

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Tatiana Baginová
Dagmar Belušková

Prevencia kriminality

2014

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Prevencia kriminality

Tatiana BAGINOVÁ
Dagmar BELUŠKOVÁ

Bratislava 2014

Názov:	Prevencia kriminality
Autori:	Mgr. Tatiana Baginová Mgr. Dagmar Belušková
Recenzenti:	Mgr. Lucia Benešová Mgr. Danko Adámiková
Vydavateľ:	Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave
Odborná redaktorka:	Mgr. Terézia Peciarová
Grafická úprava:	Ing. Monika Chovancová
Vydanie:	1.
Rok vydania:	2014
Počet strán:	50
ISBN	978-80-8052-998-7

OBSAH

Úvod	5
1 Prevencia kriminality v praxi	8
1.1 Prevencia kriminality – vymedzenie základných pojmov	8
1.2 Systém prevencie kriminality	11
1.3 Cieľ a zameranie prevencie	13
1.4 Strategické dokumenty v oblasti prevencie kriminality	14
1.5 Školská preventívna stratégia	16
1.6 Preventívne programy rezortu MV SR	18
2 Šikanovanie, prejavy a dôvody	21
2.1 Šikanovanie, vymedzenie základných pojmov	21
2.2 Prejavy šikanovania	21
2.3 Formy šikanovania	22
2.4 Šikanovanie ako trestný čin	25
2.5 Prevencia šikanovania v školskom prostredí	26
3 Obchodovanie s ľuďmi	34
3.1 Problematika obchodovania s ľuďmi – vymedzenie základných pojmov	34
3.2 Mechanizmus obchodovania s ľuďmi	34
3.3 Účely obchodovania s ľuďmi	36
3.4 Obete obchodovania s ľuďmi	39
3.5 Prevencia obchodovania s ľuďmi	40
Záver	45
Zoznam bibliografických odkazov	48

Úvod

Cieľom spracovaného učebného zdroja je poukázať na kriminalitu mládeže a na preventívne pôsobenie štátu, vzdelávacích a kultúrnych zariadení a v neposlednom rade aj rodiny. Dominantnú úlohu v prevencii zohráva rodina. Rodinné prostredie priamo či nepriamo vplyva na deti a mladistvých pozitívne, v horšom prípade však aj negatívne. Mnohí dospelí si neuvedomujú, že pre niekoho predstavujú vzor a svojím správaním ho podnecujú k správaniu, ktorým porušuje spoločenské, ale aj zákonné normy.

Deti strávia väčšinu času s rovesníkmi v školskom prostredí. Tam úlohu prevencie preberajú na seba pedagógovia a vychovávatelia.

Dôležité postavenie v oblasti školskej prevencie má výchovný poradca, koordinátor prevencie a triedny učiteľ. Aj z tohto dôvodu je dôležitá účasť škôl a vzdelávacích zariadení na realizácii preventívnych programov.

V neposlednom rade významnú úlohu v prevencii zohráva aj štát. Schválením zákona č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti boli vytvorené podmienky na financovanie a realizáciu prevencie v školách. Politikou podporuje rôzne preventívne programy, poskytuje dotácie občianskym združeniam či iným aktívnym skupinám ľudí.

Učebný zdroj je rozdelený na tri časti. Prevencia kriminality so zameraním na asociálne až kriminálne správanie sa detí a mládeže, druhá časť je venovaná šikanovaniu a tretia časť prevencii obchodovania s ľuďmi. Dôležitým aspektom kriminálneho správania je aj užívanie návykových látok. Štatistiky jednoznačne signalizujú pokles vekovej hranice prvoužívateľov legálnych a nelegálnych drog. Nárast agresivity často súvisí s alkoholom a nelegálnymi návykovými látkami. Voľný čas detí a mládeže a často negatívny vplyv rovesníkov, konzumácia alkoholu a nelegálnych drog sú spúšťačom asociálneho až delikventného správania.

Sociálna situácia mnohých rodín je zložitá a konzumácia alkoholu, tabaku a nelegálnych drog je spojená s páchaním trestnej činnosti.

Druhá kapitola učebného textu sa zaoberá agresívnym správaním a šikanovaním. Šikanovanie sa vyskytuje v každej škole v rôznej forme. Nemôžeme si zakrývať oči. Slovné a fyzické napádanie jedincov, ktorí sa nedokážu brániť, zanecháva jazvy na duši každého človeka. Skrytá bolesť šikanovania by mala byť motívom na prácu triednych učiteľov, aby pozorovali, ktoré dieťa má prejavy šikanovaného školáka, ku ktorým patria vyhýbanie sa kolektívu, utiahnutosť a samotárstvo, psychosomatické prejavy ráno pred odchodom do školy až po absenciu a vyhýbanie sa škole.

Jedna z autoriek pracovala v oblasti poradenstva závislosti u stredoškóľakov. Približne 60 % klientov bolo šikanovaných a ako obrana proti ponížovaniu a bolesti bol únik z reality formou užívania tabaku, alkoholu, marihuany... Prvá konzumácia bola často v skupine starších kamarátov, ktorí jednotlivca dokázali vnímať ako seberovného a tlak skupiny k užívaniu návykových látok bol kompenzáciou za osobnostné problémy, ktoré súviseli so šikanovaním a jeho následkami.

Tretia kapitola opisuje problematiku obchodovania s ľuďmi a význam prevencie v tejto oblasti na stredných a základných školách. Popri obchode so zbraňami a drogami ide o jeden z najvýnosnejších, ako aj najrýchlejšie sa rozvíjajúcich nelegálnych obchodov na svete. Obchodovanie s ľuďmi úzko súvisí s migráciou. Na jednej strane môže byť dôvodom pre migráciu chudoba a nezamestnanosť, na druhej strane môže byť motiváciou dopyt po lacnej pracovnej sile a lepšie ekonomické podmienky v cieľových krajinách. Hyenizmus v podobe novodobého otroctva, nútená prostitúcia a sexuálne zneužívanie dievčat a chlapcov je výsledným faktorom nedostatočnej informovanosti pred cestou za prácou do zahraničia.

Cieľom prevencie v oblasti obchodovania s ľuďmi je predchádzať a bojovať proti obchodovaniu s ľuďmi s osobitným zameraním na ochranu žien a detí, chrániť obeť obchodovania s ľuďmi a pomôcť im vrátiť sa bezpečne do svojej krajiny. Zvyšovanie informovanosti verejnosti o obchodovaní s ľuďmi a jeho negatívnych následkoch pre obchodníkov a obeť je dôležitou súčasťou preventívnych programov na školách.

Chráňme našu mladú populáciu pred rôznymi negatívnymi vplyvmi. Realizáciou preventívnych programov v školách a rozširovaním odborných vedomostí je snaha eliminovať negatívne následky nežiaduceho správania sa detí a mládeže.

Súčasťou každej prevencie by mali byť rovesnícke programy. Rovesnícke poradenstvo je jednou z účinných preventívnych aktivít, ktoré poskytuje osobnostný rast samotným dobrovoľníkom – formou zážitkového učenia.

Hlavným cieľom je získať zručnosti a schopnosti empatie, porozumenia a pochopenia a vedieť podať pomocnú ruku nielen tým, ktorí o ňu prosia, ale aj tým, ktorí nevedia ešte povedať – prosím, pomôžte mi.

1| Prevencia kriminality v praxi

1.1| Prevencia kriminality – vymedzenie základných pojmov

Zo spoločensko-praktického hľadiska predstavuje prevencia kriminality zdôvodnené, zámerné, cieľavedomé, plánovité a koordinované pôsobenie na príčiny a podmienky páchania kriminality s cieľom odstrániť ich alebo vhodným výberom foriem a metód pôsobenia štátnych a samosprávnych orgánov a mimovládnych organizácií aspoň čiastočne eliminovať negatívne prejavy a súčasne podporovať vytváranie antikriminogénnych podmienok. Pri prevencii kriminality treba mať na zreteli, že kriminalita je len jedným z prejavov sociálnej patológie.

Sociálno-patologické javy (označované aj ako *sociálne deviácie*) sú jedným z najzávažnejších problémov spoločnosti.

Veľmi úzko súvisia so stavom spoločnosti a citlivo reagujú na spoločenské zmeny a ich následky. Pri veľkých spoločenských zmenách, ktoré bývajú sprevádzané zmenou postoja spoločnosti k určitým javom, dochádza spravidla k zmenám (napr. v spoločenských, morálnych, kultúrnych normách) a v ich zaraďovaní medzi sociálno-patologické javy.

Ako sociálno-patologické javy sú v našej kultúre vždy hodnotené:

kriminalita, násilie proti jedincovi a skupine, samovraždy, alkoholizmus a iné závislosti. Zariadenie ďalších býva už ovplyvnené dobou, keď príslušné javy znepokojujú spoločnosť hromadnosťou svojho rozšírenia (najmä sprejerstvo, násilie na štadiónoch, prostitúcia, pornografia, hazardné hráčstvo) a odolnosťou voči snahám obmedziť ich (napríklad porušovanie pravidiel cestnej premávky, domáce násilie, šikanovanie).

K radikálnym zmenám skladby sociálno-patologických javov dochádza spravidla pri veľkých spoločenských zmenách, ktoré bývajú sprevádzané zmenou tabuizovania určitých javov v spoločnosti (napríklad sexuálnych, kultúrnych noriem).

V súčasnosti bývajú ako sociálno-patologické javy chápané predovšetkým:

1. alkoholizmus, drogové a iné závislosti vrátane chorobného hráčstva (gambling),
2. členstvo v extrémistických skupinách a náboženských sektách, rasizmus, xenofóbia, prejavy násilia pri demonštráciách,
3. domáce násilie, chorobné prenasledovanie (stalking),
4. šikanovanie v škole, na pracovisku, v sociálnych a výchovných inštitúciách voči klientom týchto inštitúcií (napríklad seniorom, mládeži, duševne chorým), sexuálne obťažovanie (harasment) a pod.,
5. prostitúcia, promiskuita, účasť na pornoprodukcii, kupliarstvo, komerčné sexuálne zneužívanie detí,
6. hazardné hráčstvo, a to i také, ktoré nemá charakter chorobnej závislosti,
7. vandalizmus vrátane sprejerstva, násilie na štadiónoch, pouličné násilie,
8. asociálnosť šírená prostredníctvom internetu a na tzv. sociálnych sieťach,
9. samovraždy,
10. korupcia, klientelizmus,
11. vytváranie pouličných gangov detí a mladistvých, tzv. subkultúry mládeže (mimo skinheads, napr. punk, graffiti, techno),
12. závislosť od sociálnych sietí,
13. bezdomovstvo.

Najzávažnejším sociálno-patologickým javom je kriminalita, ktorá predstavuje z pohľadu konkrétnej spoločnosti najzávažnejšie porušenie sociálnych noriem, na ktoré spravidla spoločnosť reaguje zvláštnym systémom sankčných noriem vyjadrených v trestnom zákone.

Kriminalitu, ktorá je potom synonymom pojmu trestná činnosť, predstavujú činy (javy), ktoré naplňajú tzv. skutkovú podstatu trestného činu stanovenú trestným zákonom.

Represia kriminality potláča sociálno-patologické javy zákonnými prostriedkami zabráňujúcimi ich prípravu a páchanie, ale aj obmedzenie práv a slobôd páchatelov prostredníctvom komplexného systému opatrení orgánov činných v trestnom konaní (*polícia, prokuratúra, súdy*). Preventívnymi opatreniami sa vytvárajú podmienky na to, aby sa potenciálnym páchatelom ukázala správna cesta, resp. aby sa im sťažilo páchanie trestnej činnosti. Ak sú preventívne opatrenia aj napriek tomu neúčinné a dôjde k spáchaniu trestnej činnosti, nastupuje represia. Vzájomná prepojenosť, prelínanie a dopĺňanie prevencie a represie vyúsťuje do kontroly kriminality ako celospoločenského záujmu.

„Prevencia kriminality je špeciálnou oblasťou uplatnenia prevencie. Jej predmetom je predchádzanie kriminalite, ochrana pred ňou“ (Bubelíni, 2001, s. 8). Prevencia nesmie zostať vo vzťahu k akýmkoľvek negatívnym javom osamotená. Je potrebné, aby ju dopĺňalo i pôsobenie, ktoré rieši následky javov. Riešenie následkov negatívnych javov má aj preventívny charakter.

Preventívna činnosť alebo preventívna aktivita je v užšom zmysle chápaná ako pojem *prevencia kriminality*. Je to v súvislosti s preventívnymi opatreniami v praxi, formami a metódami prevencie. Forma a metóda prevencie kriminality predstavuje základné postupy, spôsoby realizácie preventívnych opatrení. Preventívna stratégia hovorí o základných smeroch preventívnych aktivít. Preventívny projekt je náčrt zámeru preventívnych činností týkajúcich sa východísk a cieľov prevencie. Je základom prípravy preventívnych programov, má rámcový charakter. Preventívny program je súbor preventívnych opatrení, ktoré vychádzajú z jednej alebo viacerých preventívnych stratégií. Zahŕňa konkretizáciu úloh s vymedzením subjektu a objektu prevencie, harmonogramu a termínov plnenia. Predstavuje rozpracovanie preventívneho projektu. Preventívne opatrenie je chápané ako základná jednotka preventívnej činnosti v rámci preventívnych stratégií. Zväčša sa realizuje samostatne, ale v záujme vyššej účinnosti sa spája i do väčších súborov.

Pre potreby orientácie v sociálno-patologických javoch si stačí uvedomiť, že vždy ide o zjavné, závažné poruchy v správaní jedinca či skupiny, prejavujúce sa konaním porušujúcim sociálne, niekedy i sociálno-právne normy. Sú to

asociálne a antisociálne poruchy, ktoré sa vyznačujú určitou hromadnosťou výskytu, stabilitou vo vonkajších prejavoch, rozšírenosťou pri rovnakých sociálnych podmienkach a majú rovnakú alebo podobnú etiológiu.

1.2| Systém prevencie kriminality

Z hľadiska kvalifikácie podľa štádia vývoja (kriminálneho) problému a zároveň podľa okruhu adresátov preventívnych aktivít sa prevencia kriminality realizuje ako primárna, sekundárna a terciárna prevencia kriminality.

Primárna prevencia kriminality zahŕňa predovšetkým výchovné, vzdelávacie, voľnočasové, osvetové a poradenské aktivity zamerané najmä na širokú verejnosť.

Zvláštnu pozornosť venuje pozitívnemu ovplyvňovaniu najmä detí a mládeže (napríklad využívanie voľného času, možnosti športového vyžitia). Ťažiskom primárnej prevencie kriminality sú rodina, školy a lokálne spoločenstvá.

Sekundárna prevencia kriminality sa zaoberá rizikovými jedincami, skupinami osôb, u ktorých je zvýšená pravdepodobnosť, že sa stanú páchatelmi alebo obeťami trestnej činnosti (špecializovaná sociálna starostlivosť), inej protispoločenskej činnosti (napr. drogová a alkoholová závislosť, záškoláctvo, šikanovanie, patologické hráčstvo, vandalizmus, interetnické konflikty, dlhodobá nezamestnanosť) a príčinami kriminogénnych situácií.

Terciárna prevencia kriminality sa uskutočňuje resocializáciou osôb narušených kriminalitou a inou protispoločenskou činnosťou, t. j. pôsobením na osoby, ktoré už spáchali alebo na ktorých už bol spáchaný trestný alebo iný protispoločenský čin s cieľom udržať dosiahnuté výsledky predchádzajúcich intervencií a rekonštrukcie nefunkčného sociálneho prostredia.

Realizuje sa v sociálnej oblasti s cieľom pomôcť obetiam alebo páchatelom opätovne sa začleniť do spoločnosti formou resocializácie (psychologická, psychiatrická pomoc, zdravotná pomoc, pomoc pri pracovnom uplatnení

vrátane rekvalifikácie, sociálne a rodinné poradenstvo, pomoc pri získavaní bývania a podobne). Primárna, sekundárna a terciárna prevencia kriminality sa realizuje najmä prostredníctvom preventívnych aktivít, ktoré sú členené podľa ich obsahového zamerania na aktivity sociálnej, situačnej a viktimáčnej prevencie kriminality.

Sociálna prevencia kriminality je všeobecná prevencia všetkých prejavov kriminality a iných protispoločenských činov.

Aktivity ovplyvňujú proces socializácie a sociálnej integrácie a sú zamerané na zmenu nepriaznivých spoločenských a ekonomických podmienok, ktoré sú považované za kľúčové príčiny páchania trestnej činnosti.

Aktivity sociálnej prevencie kriminality sú realizované vo vzťahu k verejnosti, vekovým, sociálnym a marginalizovaným skupinám, rodine, deťom a mladistvým, osobám v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti.

Situačná prevencia kriminality je špecificky orientovaná na riešenie kriminality, ochranu verejného poriadku, zdravia, života a majetku objektov prevencie. Aktivity vychádzajú z predpokladu, že určité druhy kriminality sa objavujú v určitej dobe, na určitých miestach a za určitých okolností. Prostredníctvom opatrení režimovej, fyzickej a technickej ochrany sa snažia kriminogénne podmienky minimalizovať.

Najefektívnejšie pôsobia pri obmedzovaní majetkovej trestnej činnosti.

Viktimáčna prevencia kriminality vychádza z konceptu bezpečného správania, diferencovaného s ohľadom na rôzne kriminálne situácie a psychickú pripravenosť ohrozených osôb. Ide o skupinové a individuálne zdravotné, psychologické a právne poradenstvo, tréning v obranných technikách a propagáciu technických možností ochrany pred trestnou činnosťou.

1.3| Cieľ a zameranie prevencie

Základným cieľom realizácie preventívnych aktivít je znižovanie rozsahu a závažnosti trestnej a inej protispoločenskej činnosti. Spolu s tým sa snaží dosiahnuť zvýšenie subjektívneho pocitu bezpečia občanov a zníženie pocitu ich ohrozenia kriminalitou. Takto chce prispieť k zvyšovaniu kvality života občanov, komunít a spoločnosti.

Organizačné formy prevencie predstavujú preventívne opatrenia alebo ich súbory, ktoré sú spracované do ucelených preventívnych programov. Tie sú zamerané na jednotlivé druhy trestnej činnosti.

Preventívne programy sa uskutočňujú na celoštátnej, regionálnej a miestnej úrovni.

Objekty prevencie:

- kriminogénne faktory – sociálne prostredie, príčiny a podmienky kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti,
- potenciálni či skutoční páchatelia trestnej činnosti alebo inej protispoločenskej činnosti,
- potenciálne či skutočné obete trestnej činnosti alebo inej protispoločenskej činnosti (Gašpierik, 2005, s. 12).

Subjekty prevencie:

Rozsah subjektov prevencie je veľký. Závisí hlavne od druhu preventívnej aktivity, úrovne realizovania preventívnej aktivity a samotného preventívneho programu. Zameranie preventívnych programov závisí od typu prevencie.

Ide o programy:

- v sociálnej prevencii,
- v situačnej prevencii,
- v prevencii viktimácie.

Zamerania preventívnych aktivít súvisia s kompetenciami štátnych orgánov, orgánov samosprávy a iných subjektov prevencie.

1.4| Strategické dokumenty v oblasti prevencie kriminality

Prvá stratégia schválená uznesením vlády č. 482 z 9. júna 1999 na roky 1999 – 2002 položila základy ucelenej koncepcie prevencie kriminality v Slovenskej republike so zameraním na vybudovanie inštitucionálnej bázy zvýšenia bezpečnosti občanov krajiny, ochrany ich života, zdravia a majetku prostriedkami prevencie kriminality.

Druhá stratégia vypracovaná na roky 2003 – 2006 bola schválená uznesením vlády č. 286 z 23. apríla 2003. Nové úlohy v prevencii kriminality boli stanovené pre 12 vybraných rezortov, krajské úrady a krajské mestá. Cieľom bolo zabezpečovať prevenciu kriminality aj na miestnej úrovni.

Tretia stratégia na roky 2007 – 2010 bola schválená uznesením vlády č. 681 z 15. augusta 2007. Na základe tejto stratégie bol završený legislatívny proces zabezpečenia prevencie kriminality prijatím zákona č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2009. Okrem toho venovala pozornosť systemizácii pracovných pozícií koordinátorov prevencie kriminality a intenzívnemu prenosu najnovších teoretických a praktických poznatkov do praxe každodenného života škôl, súdov, prokuratúry a policajného zboru. Stratégia na roky 2012 – 2015 bola schválená 14. 12. 2011.

Stratégia predstavuje vyvážený, komplexný a koordinovaný súbor preventívnych, sociálnych, vzdelávacích a kontrolných opatrení na národnej, regionálnej a miestnej úrovni, pričom stanovuje strategický postup pri riešení kriminality ako celospoločenského problému. Vytvára predpoklady na realizáciu preventívnej politiky Slovenskej republiky ako neodmysliteľnej súčasti bezpečnostnej politiky štátu, ktorej cieľom je dosiahnutie kontroly kriminality prostredníctvom koordinácie komplementárneho súboru represívnych a nerepresívnych prostriedkov.

Stratégia stanovením štyroch základných priorít akceptuje potreby a záujmy občanov a medzinárodné záväzky Slovenskej republiky pri riešení kriminality.

Na rôznych úrovniach boli zriadené koordinačné orgány prevencie:

1. národná úroveň – Rada vlády SR pre prevenciu kriminality,
2. úroveň 12 vybraných ministerstiev – pracoviská prevencie,
3. úroveň miestnej štátnej správy – okresné a krajské komisie pre prevenciu kriminality a inej protispoločenskej činnosti,
4. miestna úroveň – miestne komisie pre prevenciu kriminality.

Cieľom prevencie kriminality je predchádzať kriminalite a inej protispoločenskej činnosti tak, aby sa občania nestávali jej obeťami a aby sa zvyšoval pocit ich bezpečia.

Na dosiahnutie tohto cieľa je dôležité odstraňovať príležitosti na trestnú a inú protispoločenskú činnosť. Z dôvodu medzinárodných záväzkov štátu, ale aj z dôvodu spoločenskej objednávky občianskej spoločnosti sú stanovené tieto priority prevencie kriminality:

1. znižovanie miery a závažnosti kriminality a inej protispoločenskej činnosti (najmä závažná a organizovaná trestná činnosť; obchodovanie s drogami; počítačová kriminalita; obchodovanie s ľuďmi; sexuálne vykorisťovanie detí a detská pornografia; hospodárska a majetková trestná činnosť, korupcia; obchodovanie so zbraňami a cezhraničná trestná činnosť; násilie na ženách);
2. zvyšovanie bezpečnosti miest a obcí (začleňovanie prevencie kriminality do koncepcií rozvoja krajov a obcí; zvyšovanie kvality sociálnych vzťahov; zvyšovanie pocitu bezpečia obyvateľov a návštevníkov)
3. eliminácia sociálne patologických javov v rizikových skupinách (deti a mládež ohrozené kriminalitou a sociálne patologickými javmi; rodina; seniori; sociálne vylúčené komunity, t. j. nezamestnaní, bezdomovci, zdravotne a telesne postihnutí, osoby prepustené z výkonu trestu; prvopáchatelia trestných činov; recidivisti);
4. eliminácia propagácie kriminality a inej protispoločenskej činnosti prostredníctvom všetkých druhov médií (film, televízia, rozhlas, internet, tlačoviny).

Kriminalita a iná protispoločenská činnosť bráni rozvoju spoločnosti, ničí sociálny a ľudský kapitál, zhoršuje kvalitu života. Ničí vzťah dôvery medzi ľuďmi a štátom, čím podkopáva demokraciu a ohrozuje štát.

Má negatívny vplyv aj na podnikateľské prostredie, a to v podobe sociálnej nestability a zvyšovania nákladov na podnikanie.

Je preto nevyhnutné zo strany všetkých zainteresovaných subjektov spoločnosti vytvárať také predpoklady, ktoré budú viesť k predchádzaniu kriminalite a inej protispoločenskej činnosti v záujme zvyšovania kvality života všetkých obyvateľov.

1.5| Školská preventívna stratégia

Východiská na prípravu školskej preventívnej stratégie – prevencie rizikového správania detí a žiakov: primárnym poslaním školského vzdelávania a výchovy je efektívne vzdelávanie, teda vedenie žiaka k získavaniu informácií, ich kritickému posudzovaniu a triedeniu a nemenej dôležité je aj podnecovanie sociálneho a osobnostného rozvoja žiaka. Optimálne je, ak sa toto spojenie odrazí aj v stratégii školy zameranej na prevenciu najznámejších spoločensky nežiaducich javov v škole, medzi ktoré patrí užívanie návykových látok, agresia a šikanovanie.

Podstatou prevencie v školskom prostredí je pôsobiť na deti a žiakov tak, aby získali veku primerané základné predpoklady na:

- pozitívny postoj k zdraviu neohrozujúcemu životnému štýlu,
- negatívny vzťah k rizikovému užívaniu návykových látok, prejavom agresívneho správania a šikanovania,
- zvýšenie porozumenia o zdravotných a sociálnych dôsledkoch rizikového správania – na základe (odborných) objektívnych informácií,
- tendenciu uprednostňovať zodpovedné rozhodnutia s minimalizáciou škodlivého tlaku rovesníkov,
- uplatňovanie optimálnych komunikačných zručností,
- uprednostňovanie konštruktívneho riešenia svojich problémov.

Všeobecné podmienky na naplnenie cieľa v oblasti prevencie v škole:

1. Celková filozofia školy, ktorá vychádza z podpory zdravia neohrozujúceho životného štýlu – škola, ktorá v praxi vytvára nevyhnutné podmienky na uplatňovanie prevencie. Základom je garantovanie bezpečného prostredia a efektívneho, na žiaka orientovaného procesu výchovy a vzdelávania.
2. Profesionálna zdatnosť pedagogického zamestnanca, ktorý je odborne pripravený na uplatňovanie kompetentného prístupu vo vzdelávaní a sociálno-psychologicky nastavený tak, aby dokázal pozitívne vplyvať na kognitívny a osobnostný rozvoj žiaka.
3. Spoločná zodpovednosť rodiny, orgánov sociálno-právnej ochrany detí, poradenských zariadení a v neposlednom rade inštitúcií školskej politiky, ktoré zabezpečujú adekvátnu odbornú prípravu pedagogického zamestnanca a optimálne podmienky na realizáciu prevencie v praxi.

Odporúčaným východiskom komplexnej preventívnej stratégie školy je analýza podmienok, prostredia školy, pomocou ktorej sa získajú podklady na jej prípravu a tiež výber cielených preventívnych aktivít.

Dôležité je, aby bola do procesu analýzy zapojená celá škola a aby bola jej dôležitosť exaktne definovaná a podporovaná vedením školy. Jednou z (overených) foriem získania týchto údajov je prieskum – dotazník s vopred pripravenými otázkami so zabezpečením anonymity. Optimálne je prieskum po určitom čase opakovať, čo má význam pre aktualizáciu problémov.

V oblasti prevencie kriminality ministerstvo školstva odporúča realizovať preventívny program Mirona Zelinu „Vieme, že“ – program boja proti zlu, násiliu, závislostiam, predsudkom, rasizmu a neproduktívneho spôsobu života. Tento program sa realizuje v základných a stredných školách v spolupráci s PZ SR.

1.6| Preventívne programy rezortu MV SR

Správaj sa normálne

Preventívny projekt *Správaj sa normálne* bol spracovaný na základe spolupráce Holandského policajného inštitútu a Prezídia Policajného zboru (PPZ) s cieľom znížiť delikvenciu mládeže, zvyšovať právne vedomie detí a rozvíjať spoluprácu škôl s políciou.

Polícia v tomto projekte plní úlohu určitého životného sprievodcu 10-, 11-ročných detí, učí ich vyhnúť sa nebezpečným situáciám, ako sa nestáť obeťou trestného činu, pomáha predchádzať rôznym rizikám.

„Školský policajt“ pravidelne navštevuje vybranú školu, kde s deťmi diskutuje vždy o jednej z desiatich tém, spracovanej na pracovnom liste.

Deti sa dozvedia o činnosti polície, o pravidlách cestnej premávky, o zásadách správania sa na verejnosti a v hromadnej doprave. Nemenej zaujímavé sú témy týkajúce sa manipulácie so zábavnou pyrotechnikou, krádeží, vandalizmu, alkoholizmu, drogovej závislosti, závislosti od sociálnych sietí, násilia, diskriminácie a rasizmu.

Pracovné listy boli doplnené o témy *Bezpečne vo virtuálnom svete*, *Počítač a závislosti*, *Virtuálny svet a zákon* a *Internetové šikanovanie*.

Všetky deti dostanú aj malé darčeky s logom projektu. Za úspešné absolvovanie projektu získa každý žiak osvedčenie.

Tvoja správna voľba

Ide o putovnú interaktívnu tvorivú dielňu. Hlavným cieľom projektu je snaha o elimináciu trestnej činnosti pod vplyvom návykových látok a informovanie o škodlivosti ich užívania so zameraním na tabak, alkohol a marihuanu.

Projekt je určený pre deti vo veku 9 – 10 rokov. Využíva inovatívne prístupy práce s deťmi v prevencii kriminality formou interaktívnej tvorivej dielne. Súčasťou interaktívnej tvorivej dielne je panel „Marihuana“, panel „Tabak“ a panel „Alkohol“, pracovný stôl s otázkami.

Cieľom je hravou formou zvýšiť právne vedomie detí v boji proti spoločensky negatívnym javom.

Obchodovanie s ľuďmi

Celoslovenský preventívny projekt Slovenského krízového centra DOTYK pod názvom „Krízová intervencia a sociálna inklúzia obetí obchodu s ľuďmi“ sa realizuje v spolupráci s odborom komunikácie a prevencie PPZ, štátnou správou a samosprávou.

V rámci besied sú mladým dievčatám a ženám okrem prezentácie filmu poskytované aj informácie, ako sa nestáť obeťou obchodovania. Každoročne, a to najmä počas mesiacov máj a jún – v období pred letnými brigádami, keď je zvýšený záujem mladých ľudí o prácu v zahraničí, prejavujú školy záujem o preventívne aktivity s problematikou obchodovania s ľuďmi.

Počas stretnutí s policajtom sú študenti informovaní o možných nástrahách a nebezpečenstve a je im premietané DVD s názvom „Mne sa to nemôže stať“ alebo film 0800 800 818.

Póla radí deťom

V oblasti prevencie platí pravidlo: „Na prevenciu hádam nikdy nie je neskoro!“

Aj z tohto dôvodu sa bratislavská polícia rozhodla realizovať preventívny projekt *Póla radí deťom*, ktorý je určený pre deti predškolského veku (5- až 6-ročné) a deti 1. ročníka ZŠ. Jeho úlohou je naučiť deti bezpečne sa správať v rizikových situáciách, pripravovať ich na zodpovednosť za svoje zdravie a svoje veci, poskytnúť aj tejto vekovej kategórii informácie zamerané na zvyšovanie ich právneho a sociálneho vedomia.

Prostredníctvom projektu sú deti primeraným spôsobom informované o rizikách, s ktorými sa môžu v bežnom živote stretnúť. Jeho realizáciu zabezpečujú pracovníci prevencie krajských riaditeľstiev a okresných riaditeľstiev PZ SR.

Ide približne o hodinové stretnutie, na ktorom sú informácie podané hravou formou. Sprievodcom dvadsaťstranového pracovného zošita je predškôlačka

Póla. Póla formou príbehu vysvetľuje deťom riziká, ktoré im hrozia na ulici, na ihriskách či pri pohybe medzi cudzími ľuďmi. Rozpráva im o dopravných predpisoch, ktoré musia dodržiavať pri bicyklovaní, alebo keď idú na prechádzku. Upozorní aj na možné spôsoby, ako si chrániť zdravie, a na riziká závislostí, ktoré im hrozia v ich veku (televízia, počítače, hracie konzoly, mobility...). Oboznamuje deti s prácou polície a ako majú privolať pomoc, keď ju budú potrebovať. Upozorňuje na nebezpečenstvo šikanovania, ktoré sa môže objaviť aj v ich triede, poukazuje na spôsoby, ako sa môžu proti šikanovaniu v ich veku brániť.

Tieto vedomosti nadobúdajú deti formou dopĺňovania, dopisovania, lúštenia alebo prerozprávania poučných príbehov pomocou nakreslených obrázkov. Poznatky z pracovného zošita sú sprevádzané samotnými vstupmi detí. Na záver stretnutia si deti vyskúšajú rolu policajta, oboznámia sa s niektorými pomôckami, ktoré policajt používa pri práci.

2| Šikanovanie, prejavy a dôvody

2.1| Šikanovanie, vymedzenie základných pojmov

Šikanovaním označujeme úmysel opakovane ublížiť druhému fyzicky alebo psychicky. Ide napríklad o bitie, strkanie, vyhrážanie sa fyzickým útokom, krádeže peňazí a vecí, schovávanie a ničenie vecí, ale aj ohováranie, nadávky či vylúčenie zo spoločnosti ostatných, teda spolčenie sa viacerých detí proti jednému. Z dôvodu rozlíšenia čo je a čo nie je šikanovanie, je potrebné venovať pozornosť definícii šikanovania. Slovo *šikanovanie* pochádza z francúzskeho „chicane“, čo znamená opakované zámerné obťažovanie, prenasledovanie, týranie, manipulovanie, ponižovanie niekoho, kto sa nemôže alebo nedokáže brániť. Hlavným znakom šikanovania je nerovnováha moci/sily, pričom zahŕňa všetky formy psychického a fyzického násillia páchaného jedincem alebo skupinou voči obeti. Za šikanovanie označujeme také správanie, keď jeden alebo viac žiakov úmyselne a opakovane ubližuje vybranému žiakovi, robí (hovorí) niečo, čo mu je nepríjemné.

2.2| Prejavy šikanovania

- **Slovná agresia:** nadávky, posmievanie, urážky, vyhrážanie, výsmech, nevhodné vtipkovanie a zosmiešňovanie obete;
- **Fyzická agresia:** strkanie, facky, kopance, bitie, navádzanie iných na bitku, vyhrážanie sa nožom, palicou, škrtenie, ťahanie za vlasy, pichanie kružidlom či ceruzkou;
- **Iná agresia:** poškodzovanie alebo skrývanie vecí obete, trhanie, ničenie pomôcok či oblečenia, počarbanie zošita, učebnice, úloh, privlastňovaním si vecí obete;

- **Psychické manipulovanie a týranie:** zadávanie nezmyselných príkazov, nútenie k posluhovaniu a k noseniu rôznych vecí – desiata, cigarety, peniaze, šminky.

Útočníkom môže byť jedno dieťa alebo skupina detí. Incidenty sú opakované. Jednorazová akcia sa za šikanovanie nepovažuje. Prevaha útočníka môže byť skutočná alebo zdanlivá v oblasti fyzickej sily alebo agresie, v osobnej sile jednotlivca alebo v početnej prevahe skupiny. Ako sa šikanovanie vyvíja, ak sa hneď nepodchytí a nerieši sa? Rozvinuté šikanovanie sa neobjavuje zo dňa na deň. Má svoje zákonité etapy vývoja – od na prvý pohľad „nevinného“ štádia môže postupne vyústiť až do činnosti nadobúdajúcej parametre trestného činu, v krajnom prípade nie je vylúčená ani samovražda obeť ako dôsledok šikanovania.

2.3| Formy šikanovania

1. stupeň

Šikanovanie sa začína „nevinným“ ostrakizmom, ktorý sa prejavuje prevažne psychickými formami násilia – ignorovaním, prehliadaním obeť, vylúčením zo skupiny, neustálymi miernymi nadávkami, ohováraním a intrigovaním, posmievaním, bráním desiaty alebo iných vecí. Ak sa obeť nedokáže brániť, nikomu to nepovie a nikto v triede sa jej nezastane, vzniká riziko druhého štádia.

2. stupeň

Postupne (niekedy ako výsledok skúškového stresu, neistoty, nahromadenej agresie či len nudy agresorov) sa začína objavovať a stupňovať fyzická agresia – občasné, ale opakované strkanie, potkýnanie, ťahovanie oblečenia, ťahanie za vlasy, podtrhávajúce stoličky, odstrkovanie, bitky, facky vyhladnutej obeť. Ak to pedagóg ani rodič neodhalia alebo to podceňujú, obeť sa (pod vplyvom strachu) nedokáže brániť, ostatní v triede jej nepomôžu, šikanovanie sa zosilňuje a prechádza do ďalšej fázy.

3. stupeň

V triede sa vytvorí jadro – k hlavnému agresorovi sa pridajú ďalší, utvorí sa skupinka dvoch alebo troch šikanujúcich, ktorí už postupujú systematicky a cieľavedome s cieľom upevňovať svoju moc a vplyv nielen na vybranú obeť, ale aj na ostatných spolužiakov. Ak ani v tejto etape nedôjde k odhalienu a riešeniu šikanovania v škole alebo na podnet rodiča, vzniká ďalší stupeň už rozvinutého šikanovania.

4. stupeň

K agresívnej skupinke sa pridávajú ďalší a zvyšok triedy začína obeť z rôznych príčin ignorovať a úplne vylučovať zo svojej spoločnosti, dokonca sa aj zúčastňovať na šikanovaní. Šikanovanie sa v „nakazenej“ triede v podstate akceptuje ako normálne správanie (nepísaný zákon), začína sa šíriť po celej škole a nadobúdať každodenný charakter.

5. stupeň

Všetci rešpektujú normy „šikanovania“, agresori strácajú posledné zvyšky zábran, šikanovanie u nich môže nadobudnúť charakter závislosti a v škole charakter „malej epidémie“, ktorej sa podriadiť väčšina.

Prečo je šikanovanie na školách?

Okrem iného prispieva k tomu celková (nie veľmi priateľská) klíma v škole, zložité dokazovanie, nevhodné správanie niektorých pedagogických pracovníkov, pre ktorých je typické zosmiešňovanie a ponižovanie žiaka a vo veľa prípadoch aj ľahostajnosť či nechota riešiť tento problém manažmentom školy. Faktorov, ktoré ovplyvňujú vznik tohto javu, je oveľa viac, k vzniku významne prispieva samotná spoločnosť s jej morálnymi a etickými hodnotami (známy fakt, že škola je mikromodel spoločnosti), výchova v rodine a mnohé iné, preto jej riešenie určite nie je len záležitosť školstva, no škola má pri jeho riešení zásadnú zodpovednosť. Rodič „odovzdáva“ povinne na základe zákona svoje dieťa v dobrom zdraví na dobu od 8:00 do 14:00 hod. škole; škola nesmie dopustiť, aby mu ho po tejto dobe „vrátila“ späť so zničenou dušou a veľakrát aj telom – s následkami na celý život.

Deti majú svoje práva. Majú základné právo na bezpečnosť v škole, na život bez bolesti, ponižovania a strachu. Rodičia aj deti považujú šikanovanie za jeden z najväčších problémov a od učiteľov očakávajú účinnú pomoc a porozumenie. Je povinnosťou každej školy poskytnúť svojim žiakom pokojné a bezpečné prostredie.

Šikanovanie je veľmi rozšírené a treba ho riešiť a okamžite zastaviť, následky môžu byť vážne. Utrpenie, ktorému sú vystavené šikanované deti, sa môže prejavovať rôznym spôsobom:

- nepozornosťou na vyučovaní,
- chorobami,
- záškoláctvom,
- pokusmi o samovraždu.

Následky môžu byť dlhodobé. Prejavujú sa ešte dlho po skončení školskej dochádzky či už u obetí, alebo u útočníkov. Napríklad deti, ktoré sa počas školskej dochádzky naučia, že šikanovanie a násilie sa oplatí, využívajú túto stratégiu správania aj v dospelosti.

Šikanovanie je právne postihnuteľné. Na základe *Dohovoru o právach dieťaťa* môžu rodičia z dôvodu neriešenia problému šikanovania dieťaťa v škole podať sťažnosť na súd. Nevšímavosť napomáha útočníkom. Šikanovaniu sa „darí“ v atmosfére utajovania. Obete, často nútené mlčať, sa postupne dostávajú do bludného kruhu šikanovania a strachu. Jedinou možnosťou, ako efektívne čeliť šikanovaniu, je otvorene si priznať jeho existenciu ako závažný problém a stať sa školou, ktorá sa nebojí hovoriť. Občas sa ozývajú hlasy, že tým sa všetko zhorší, ale výskumy sa jednoznačne prihovárajú za otvorenosť v konaní.

Snaha o riešenie problémov sa skutočne vypláca. Pri riešení problému šikanovania v školách a školských zariadeniach sa v našej odbornej poradenskej praxi často stretávame s tým, že vinníci aj obeť si málokedy uvedomujú, že v prípadoch šikanovania ide veľmi často o trestné činy a sankcie sa riadia trestným právom.

Ďalej predkladáme stručný prehľad v súčasnosti platnej legislatívy v Slovenskej republike, týkajúci sa trestnej činnosti v prípade šikanovania.

2.4| Šikanovanie ako trestný čin

Šikanovanie môže byť hodnotené ako trestný čin krádeže, lúpeže, vydierania, nebezpečného vyhrážania, ublíženia na zdraví, ublíženia na zdraví z nedbanlivosti, obmedzovania osobnej slobody a ohovárania. Bezprostredne sa ho dotýka zákon č. 300/2005 Z. z. – trestný zákon v znení neskorších predpisov:

- § 155 Ublíženie na zdraví – kto inému úmyselne spôsobí ťažkú ujmu na zdraví.
- § 183 Obmedzovanie osobnej slobody – kto inému bez oprávnenia bráni užívať osobnú slobodu.
- § 189 Vydieranie – kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel.
- § 192 Nátlak – kto iného núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, zneužívajúc jeho hmotnú núdzu alebo naliehavú nemajetkovú potrebu, alebo tieseň vyvolanú jeho nepriaznivými osobnými pomermi.
- § 345 Krivé obvinenie – kto iného lživo obviní z trestného činu v úmysle privodiť jeho trestné stíhanie.
- § 373 Ohováranie – kto o inom oznámi nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu.
- § 360 Nebezpečné vyhrážanie – kto sa inému vyhráža smrťou, ťažkou ujmu na zdraví alebo inou ťažkou ujmu takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu.

Problémy pri posudzovaní šikanovania

- Pri šikanovaní sa môžeme stretnúť „len“ s vyhrázaním. Pokiaľ tým vzbudí agresor u iného dôvodnú obavu a dôsledkom je neblahý psychický účinok na obeť, ide tiež o trestný čin. Aj keď sa to dospelému môže zdať banálne, dieťa tým psychicky trpí a možné sú aj trvalé následky.
- Násilné odobratie vecí (peniaze, hračky, oblečenie ap.) aj malej finančnej hodnoty môže byť kvalifikované ako trestný čin lúpeže. Rozhodujúci je totiž samotný fakt, že bolo použité násilie a nie výška hmotnej straty.

- Pokiaľ sa šikanovanie prejaví na zdravotnom stave poškodeného, môže ísť o trestný čin ublíženia na zdraví. V tom prípade je nutné ošetrovanie lekára a jeho odborné vyjadrenie.
- Ak je šikanovanie založené na úmyselnom poškodení vecí obete, môže ísť o trestný čin poškodzovania cudzej veci.
- Je dôležité si uvedomiť, že keď sú páchatelmi deti mladšie ako 14 rokov, nie sú trestne zodpovedné. To však neznamená, že nemôžu byť postihnuté iným spôsobom, pokiaľ nemajú účinnosť bežné výchovné postupy. V takých prípadoch je nutné obrátiť sa na sociálneho kurátora mládeže odboru sociálnych vecí príslušného mestského alebo okresného úradu. Kurátor je oprávnený vo vážnych a odôvodnených prípadoch na základe šetrenia vydať predbežné opatrenie na umiestnenie dieťaťa do príslušného ústavu. Toto opatrenie platí až do vydania riadneho rozsudku súdu. Z praxe vieme, že realizovať tieto opatrenia je ťažké.
- Sexuálne formy šikanovania môžu byť zahrnuté pod trestné činy pokusu o znásilnenie, znásilnenie, sexuálne zneužívanie.
- Rodičia sa pri zanedbávaní výchovy (túlanie, ponocovanie, asociálne správanie, neplnenie si povinnosti školskej dochádzky) dopúšťajú trestného činu ohrozovania mravnej výchovy, ak svojmu dieťaťu umožňujú viesť záhaľčivý alebo nemravný život a je možné ich pri dokázaní činu odsúdiť.

2.5| Prevencia šikanovania v školskom prostredí

Všeobecne platí, že čím intenzívnejšie sa do práce pri obmedzovaní šikanovania už od fázy plánovania zapojí celý učiteľský zbor, žiaci a ich rodičia, tým je pravdepodobnejšie dosiahnutie úspechu.

Celoškolská stratégia

Pre každú školu, ktorá chce riešiť problém šikanovania, je dôležité, aby začala s vypracovaním komplexnej stratégie, ktorá sa stane súčasťou kultúry školy. Celoškolská stratégia by mala:

- a) byť súčasťou školských zásad týkajúcich sa správania v škole,

- b) byť vypracovaná na základe verejnej a rozsiahlej diskusie všetkých zainteresovaných – učiteľov, zamestnancov školy, rodičovskej rady a žiakov,
- c) zahŕňať jasnú definíciu šikanovania,
- d) jasne určiť, že šikanovanie nebude v škole tolerované,
- e) poskytnúť všetkým jasný návod, čo treba urobiť, ak sa šikanovanie objaví,
- f) venovať pozornosť vytvoreniu klímy, v ktorej deti nebudú mať obavy zveriť sa niekomu v prípade, že by boli šikanované alebo keby sa dozvedeli, že je šikanovaný niekto iný,
- g) byť dobre známa všetkým zamestnancom školy aj žiakom,
- h) byť priebežne aktualizovaná.

Pravidlá a súbory pravidiel v škole

Je vhodné, aby existujúce pravidlá školy boli doplnené o šikanovanie, princípy úcty, tolerance voči ostatným. Niektorým školám sa osvedčilo zostavenie samostatného súboru pravidiel správania pre učiteľov a pre žiakov.

Vytvorenie dobrej školskej klímy

Tu je potrebné odpovedať si napríklad na otázky:

- Existujú v škole pravidlá a zásady?
- Je všetkým jasné, že hrešenie, násilie a verbálne týranie je neprípustné?
- Vládne v škole atmosféra tolerance a úcty k druhým?
- Ponúkajú učitelia správne modely rolí?
- Podporujú triedne/školské zhromaždenia atmosféru dôvery a záujmu o druhých?
- Ide o školu, ktorá sa nebojí hovoriť – teda sú žiaci povzbudzovaní, aby hovorili o svojich starostiach vrátane prípadov šikanovania?
- Je cez prestávku dostatočný dozor vo všetkých školských priestoroch?

Všeobecná preventívna stratégia

1. Zameranie pozornosti na nových žiakov

Pozornosť treba venovať najmä pri prechode z prvého stupňa na druhý, keď sa deti často stávajú terčmi útokov žiakov vyšších ročníkov. Je užitočné sa týmito otázkami venovať v diskusiách a použiť aj ďalšie preventívne prvky –

napríklad sústrediť všetky nové ročníky na jednej chodbe, príp. v jednej časti školy či organizovať veľké prestávky v inom čase. Ďalej to môže byť určenie starších žiakov, ktorí sa budú starať o mladších a pod.

2. Vytvorenie spolupracujúcej triedy

Walker (1989) odporúča, aby učitelia deti povzbudzovali v rozvíjaní schopností konštruktívne riešiť konflikty. Ďalej to môže byť využívanie hier a cvičení vyžadujúcich spoluprácu detí či využívanie skupinovej práce na úlohách v triede i mimo nej. To posilňuje nielen schopnosť presadiť sa, ale aj príležitosť nadviazať priateľstvá.

3. Rovesnícke skupiny

Je to metóda, pomocou ktorej je možné zapojiť žiakov do procesu zisťovania a riešenia problémov týkajúcich sa šikanovania. Táto metóda učí deti špecifické techniky, ako je napríklad:

- definovanie a riešenie problémov,
- zisťovanie spolupôsobiacich faktorov,
- hľadanie a posudzovanie praktických riešení,
- formulovanie vlastných záverov,
- presvedčivá prezentácia vlastných záverov pred poslucháčmi.

4. Tréningy asertivity

Tieto tréningy sa zvyčajne robia so skupinami obetí šikanovania. Musí ich robiť odborník, pretože ak dieťa skúsi takúto metódu a neuspeje, môže to ešte viac naštrbiť jeho sebavedomie. Účinnejšie je robiť takéto tréningy pre všetky deti.

5. Hranie rolí

Deťom môžeme pomôcť tým, že im umožníme prehrať si situácie šikanovania. Tak si môžu nacvičovať napríklad, ako pôsobiť ako silný, ako odolávať nátlaku a ako sa vyrovnávať s provokáciami. Rovnako môžu mať príležitosť byť v koži toho druhého (napr. agresor v role obeť a naopak).

6. Schránky dôvery – proti šikanovaniu

Tieto schránky by mohli byť využívané na anonymné oznámenie a návrhy, ako riešiť šikanovanie.

7. Postupy zahrnuté do osnov

Jedným z najúčinnějších prostriedkov prevencie šikanovania je zvyšovanie sebavedomia a sebadôvery žiakov, ktoré dokážu deťom ponúknuť možnosti rozvoja svojej osobnosti, vedomie vlastnej hodnoty a prístup k spoločnosťou propagovaným cieľom. Ak by boli tieto prostriedky zahrnuté priamo do učebných osnov napríklad etiky alebo občianskej výchovy s vypracovanými metodickými listami a učebnými pomôckami, celoplošne by sa vytvorili podmienky na zníženie počtu detí, ktoré budú alebo sa nechajú šikanovať.

8. Práca s rodičmi

Využívať rodičovské združenia na zlepšenie informovanosti o problémoch šikanovania. Poradte im, aby si všímali svoje deti, aby ich počúvali, ak sa budú sťažovať na šikanovanie. Vyzvite ich, aby vás o takýchto prípadoch informovali, aby ste ich mohli riešiť. Prediskutujte s nimi, aké varovné signály si majú všímať. Vysvetlite im, že ak ich dieťa bude šikanovať iné, pomôžete im tento problém riešiť.

Rozšírené chyby a omyly pri riešení šikanovania

Medzi najviac rozšírené chybné kroky pri vyšetrovaní šikanovania patrí napr. vyšetrovanie obvineného hneď po rozhovore s obeťou a potom nasleduje vyšetrovanie svedkov. Ďalším chybným krokom býva snaha konfrontovať výpovede obeť a agresora.

Kedy je vhodné začať vyšetrovať

V triede treba citlivo vnímať prejavy jednotlivých žiakov a snažiť sa nenápadne zistiť, o čo ide. Ak napríklad žiak pred vyučovaním postáva pred dverami triedy, keď je osamotený, keď je na hodine zdrojom posmechu, nemá kamarátov, je nešťastný, sú to tzv. „nepriame“ varujúce signály charakteristické pre počiatočné štádium šikanovania. Z hľadiska prevencie je potrebné,

aby si učiteľ všimol tieto signály a zámerne a systematicky ich vyhľadával pomocou depistážnych dotazníkov. V takom prípade sa mu podarí postaviť bariéru proti šikanovaniu a zabrániť jeho rozvinutiu, upozorňuje odborník. Skôr ako začnete vyšetrovať, je potrebné zistiť štádium. Existujú 4 kritériá, podľa ktorých možno posúdiť, či je šikanovanie v počiatočnej alebo pokročilej fáze:

- V prvom rade je to spôsob správania a výpovede obetí a svedkov – či hovoria pomerne otvorene alebo ustrašene, či nepopierajú násilie alebo ho zapierajú, či súcitia s obeťou alebo ju obviňujú.
- Druhým kritériom je závažnosť a častosť agresívnych prejavov. Ak príde k zraneniu, je pravdepodobné, že šikanovanie malo svoj vývoj, gradovalo, a to je znak, že ide o pokročilejšie štádium.
- Tretím kritériom je doba, počas ktorej šikanovanie trvalo. Ak sa objaví napríklad v prvom ročníku na strednej škole do dvoch mesiacov, je to iné, ako keď sa prevalí v 9. ročníku.
- Posledným, štvrtým kritériom je počet obetí a agresorov. Ak ich je viac, ide väčšinou o pokročilé štádium.

Stratégia vyšetrovania

Existuje niekoľko stratégií prvej pomoci a všetky majú jedno spoločné – snažia sa chrániť informátorov a obetí. Preto sa vyšetrovanie robí nenápadne (svedkovia sa volajú po vyučovaní alebo za iným účelom ap.), aby sa nedalo vyhodnotiť, kto čo povedal a nebol tak vystavený novej pomste agresorov. Cieľom vyšetrovania je získať odpovede na otázky: *Kto je obeťou, prípadne koľko je obetí? Kto je agresorom alebo koľko je agresorov? Kto je iniciátorom? Kto je aktívnym účastníkom? Ako, kedy, kde a čo konkrétne agresori robili obeť?* Ak sa učiteľ rozhodne vyšetrovať šikanovanie, musí si uvedomiť, že je to veľmi závažná a ťažká úloha. Musí vedieť v sebe spojiť prvky psychoterapeuta, ktorý poskytuje pomoc obeť, a vyšetrovateľa, ktorý vyšetruje závažný čin. Je preto potrebné robiť si poznámky o tom, kto, čo, kedy a ako komu robil, s pripojenými poznámkami, kto čo povedal – tieto informácie samozrejme nezverejňuje. Takáto dokumentácia je potrebná v prípade sťažností rodičov agresorov a je potrebná v ďalších krokoch.

Schéma strategických krokov, ktoré je potrebné pri vyšetrovaní dodržiavať (sú vhodné najmä v počiatočnom štádiu šikanovania):

1. Rozhovor s informátormi a obeťami.
2. Nájdenie vhodných svedkov.
3. Individuálne, prípadné konfrontačné rozhovory so svedkami (nekonfrontovať obeť s agresormi a svedkov s agresormi).
4. Zabezpečiť ochranu obetiam.
5. Rozhovor s agresormi, prípadne konfrontácia medzi nimi.

Tieto kroky sú konštantné iba v prípade vážneho šikanovania. Keď hrozí ublíženie, je potrebné okamžite chrániť obeť a najskôr urobiť rozhovor s agresormi. Pokiaľ ide o svedkov, v počiatočnom štádiu nie je problém nájsť vhodných. Mali by to byť žiaci, ktorí sa s obeťou kamarátia, sympatizujú s ňou, neodmietajú ju, neboja sa, nie sú závislí od agresora. Hlavný zmysel rozhovoru s agresorom nie je v tom, aby sme od neho zistili nejaké informácie, ale aby sme ho zastavili.

V počiatočnom štádiu šikanovania agresor väčšinou úplne nezapiera, iba bagatelizuje. Mali by sme s ním hovoriť v tom zmysle, že mu dávame šancu, chceme mu pomôcť, ale so šikanovaním musí úplne prestať. Navrhujeme mu, že spoločne s ním budeme hľadať riešenie, ako vec napraviť. Je dôležité si uvedomiť aj možnosť, že agresor je doma týraný, zneužívaný či zanedbávaný a šikanovanie je vonkajší prejav jeho vnútorných psychických problémov, s ktorými je potrebné sa odborne zaoberať.

Práca s agresormi

Pri riešení problému s agresormi sa osvedčil neobviňujúci prístup, založený na vzbudzovaní empatie a humanizmu členov partie. Nie je potrebné zisťovať všetky podrobnosti toho, čo sa stalo, a je zbytočné sa pýtať, prečo to urobil. Za určitým správaním bývajú zložité dôvody a dieťa ani nemusí mať poňatie o tom, prečo sa tak v skutočnosti zachovalo.

Obviňovanie ničomu nepomôže a ťažko dokáže trvalo zmeniť správanie agresora. Potrestanie agresorov môže mať dočasný účinok na konkrétnu situáciu, ale rovnako ako obviňovanie ťažko natrvalo zabráni prejavom šikanovania. Dôležité je hľadať príčiny správania agresorov.

Veľmi často bývajú v násilníckom či nezdravom rodinnom prostredí. V rodinách s trestajúcim výchovným prístupom je šikanovanie typický model správania. Ak sa takémuto dieťaťu podá pomocná ruka, problém možno väčšinou považovať za vyriešený. Takýto prístup odporúča riešiť problémy šikanovania bez trestov, obviňovania a so zameraním na definovanie problému a jeho riešenie.

Ukážte agresorom účinky ich správania. Väčšina obetí si chce zachovať tvár a skrýva svoje skutočné pocity až do chvíle, keď je osamotená. Agresorom môže otriast, keď sa dozvie, že jeho obeť napríklad nemôže v noci spať, bojí sa ísť do školy a podobne.

Tréningy asertivity často pomôžu šikanovanému aj šikanujúcemu, pretože im môžu ponúknuť vhodnejšie spôsoby, ako dávať najavo svoje potreby.

Mnohí sa nevedia správať k ostatným priateľsky, pretože im chýbajú vhodné modely a potrebujú si nacvičiť alternatívne spôsoby reakcií na svojich vrstovníkov či už individuálne, alebo v malej skupinke.

Práca s obetami

S deťmi, ktoré sa stali obetami, je potrebné pracovať veľmi citlivo. Zvlášť sa musíme vyvarovať tomu, aby sme im nenaznačili, že sú šikanovaním nejako vinné. Žiadne dieťa si nezaslúži, aby bolo šikanované. Podľa výskumov majú šikanované deti jednu alebo viaceré z nasledujúcich charakteristík:

- znížené sebavedomie,
- fyzickú odlišnosť, napr. okuliare, nadváhu, telesný hendikep,
- izolovanosť v skupine vrstovníkov,
- sklon „provokovať“ šikanovanie,
- ťažkosti s učením.

Existuje názor, že agresori spočiatku zameriavajú svoje pokusy o zastrašovanie a donucovanie na určitý počet detí, ktoré považujú za vhodné ciele. Z tých si vyberú tie, ktoré svojím správaním naznačili, že môžu byť manipulované a zastrašované. Ak budeme brať do úvahy tento poznatok, môžeme pomôcť obetiam tým, že im pomôžeme reagovať na šikanovanie spôsobmi, ktoré nebudú agresora ďalej povzbudzovať. Môžeme pomôcť vymyslieť obranné stratégie, pomocou ktorých sa budú môcť šikanovaniu vyhnúť.

Naučte ich prekonávať provokácie

Odborníci z oblasti psychológie odporúčajú, aby sa deťom pomohlo na provokácie pripraviť a zvyknúť si na ne pomocou metód hrania rolí. Súčasťou tohto prístupu je naučiť deti vhodne reagovať, t. j. zostať pokojný, pôsobiť sebaisto, odísť s dôveryhodnou dospelou osobou, mať pripravenú odpoveď, ktorou možno reagovať.

Naučiť ich vhodne reagovať v nebezpečenstve

Deti potrebujú vhodné stratégie vo chvíľach, keď sa cítia v nebezpečenstve. Neoplácať rany. Hlasno kričať nie. Rýchle sa dostať preč. Označiť to dospelému. Povzbudzujte deti, aby hovorili o tom, čo sa stalo, alebo aby to nakreslili či napísali. Už to môže mať terapeutický účinok. Odporučte im, aby zostávali v skupine detí, najlepšie kamarátov, najmä v čase zvýšeného rizika, napríklad cez obed, cestou domov atď.

Ak chceme mať v škole efektívnu, proti šikanovaniu zameranú politiku, študenti potrebujú byť začlenení do pomáhania sebe samým a sebe navzájom. Keďže sa väčšina šikanovania odohráva bez účasti dospelých, žiaci potrebujú stratégie, ktoré môžu použiť, keď sú oni alebo ich priatelia vystavení tyranizovaniu. Deti sa teda potrebujú naučiť rozvíjať empatiu a myslieť na to, že šikanovanie vplýva na každého, nielen na obeť.

3| Obchodovanie s ľuďmi

3.1| Problematika obchodovania s ľuďmi – vymedzenie základných pojmov

Článok 3 písm. a) Palermského protokolu definuje obchodovanie s ľuďmi takto: „Obchodovanie s ľuďmi“ je verbovanie, preprava, transfer, prechovávanie alebo získavanie ľudí pod hrozbou násillia, únosmi, podvodom, lesťou, prinútením silou, zneužívaním pozície, v rámci ktorej nemá táto osoba žiadnu inú reálnu a akceptovateľnú možnosť, iba prijať uvedenú hrozbu, poskytovaním alebo prijímaním peňazí alebo iného prospechu za účelom získania súhlasu osoby majúcej kontrolu nad inou osobou s cieľom jej zneužívania nezávisle od toho, či obeť obchodovania súhlasili s účelom zneužívania. Zneužívanie zahŕňa ako minimum zneužívanie prostitúciou iných alebo iné formy sexuálneho zneužívania, vynútenú prácu alebo služby, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, zotročovanie alebo odoberanie orgánov na nelegálne účely.

3.2| Mechanizmus obchodovania s ľuďmi

- ❖ Konanie: verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľudí.
- ❖ Prostriedky: hrozba alebo použitie násillia, iné formy donucovania, únos, podvod, lesť, zneužitie právomoci, zraniteľného postavenia.
- ❖ Účel: vykorisťovať spôsobmi vymenovanými v definícii.

„Z hľadiska definície obchodovania s ľuďmi podľa Palermského protokolu musí byť prítomný každý z týchto 3 prvkov, aby sa dalo hovoriť o naplnení

podstaty trestného činu obchodovania s ľuďmi.“ Jednotlivé pojmy uvedené v definícii majú svoje špecifické výklady, ktoré detailnejšie vysvetľujú celkovú skutkovú podstatu trestného činu obchodovania s ľuďmi. Na ilustráciu uvádzame niektoré z nich.

Verbovanie zahŕňa napr. aktivity v krajine pôvodu, tranzitu alebo v cieľovej krajine prostredníctvom súkromných agentúr alebo jednotlivcov. Legislatíva musí zobrať do úvahy, že prvotný nábor môže byť dobrovoľný a mechanizmy nútenia či vykorisťovania sa môžu vyskytnúť až neskôr.

Transportom sa rozumie premiestnenie osoby mimo jej zvyčajnej sociálnej štruktúry. Nemusí ísť priamo o prekročenie hraníc. V prípade prekročenia hraníc páchatelia využívajú u obetí ich nedostatok informácií o prostredí a neznalosť jazyka. Tým viac ich môžu kontrolovať a manipulovať.

Donútením sa rozumie priame násilie alebo hrozba násilia, zneužitie omylu, závislosti či tiesne, alebo ľsti. Trestný čin obchodovania vzniká aj v prípade, keď páchatel ponúkne záujemcovi prácu, ale zamlčí pravdivé skutočnosti o pracovných podmienkach, druhu práce a odmene. Ako sme už uviedli, obchodovanie s ľuďmi nastáva aj vtedy, keď nie je prítomný prvok donútenia. Výsledkom donútenia je nútená práca, nútené sexuálne služby alebo otroctvo.

Zneužitie právomoci alebo zraniteľného postavenia je prostriedok páchatela na donútenie jednotlivca vykonávať prácu, služby, vrátane sexuálnych služieb, bez použitia hrozieb. Ide o situáciu, v ktorej osoba nemá skutočnú alebo akceptovateľnú alternatívu, len sa podriadiť zneužívaniu.

Páchatelia využívajú zraniteľnosť obetí, pretože tie sú bez finančných prostriedkov, platných dokladov, povolenia na prácu v cieľovej krajine, sú izolované a neovládajú jazyk danej krajiny. Bez povolenia na legálny pobyt sú oveľa zraniteľnejšie, páchatelia sa im preto vyhrážajú prezradením polícii a následným uväznením. Zraniteľnosť obete môže byť prejavom osobnosti obete, stavu jej fyzického a duševného zdravia, môže závisieť od jej veku alebo situácie, v ktorej sa obeť nachádzala v krajine pôvodu.

3.3| Účely obchodovania s ľuďmi

Účel obchodovania s ľuďmi

Pojem *vykorisťovanie* vychádza nielen z Protokolu OSN, ale i Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce, ktorý v čl. 182 zahŕňa všetky formy sexuálneho vykorisťovania a zneužívania, ekonomického vykorisťovania, využívania detí na nezákonné činnosti, na akúkoľvek prácu, ktorá je svojou povahou nebezpečná a naruša výchovu dieťaťa, alebo môže poškodiť jeho zdravie, fyzický, duševný, duchovný, morálny alebo spoločenský vývoj, nelegálne adopcie a odber orgánov.

Účely obchodovania s ľuďmi, ich správne pochopenie, stanovenie a overenie sú nevyhnutné pre porozumenie tohto trestného činu a nastavenie súvisiacich opatrení. Môžeme ich rozdeliť do 4 skupín:

1. Obchodovanie s ľuďmi s cieľom sexuálneho vykorisťovania.
2. Obchodovanie s ľuďmi s cieľom ekonomického vykorisťovania.
3. Obchodovanie s ľuďmi s cieľom nelegálnej adopcie.
4. Obchodovanie s ľuďmi s cieľom nelegálneho obchodovania s ľudskými orgánmi.

3.3.1| Obchodovanie s ľuďmi s cieľom sexuálneho vykorisťovania

Sexuálne vykorisťovanie zahŕňa prostitúciu – poskytovanie sexuálnych služieb ženami a mužmi za úplatu a iné formy sexuálneho vykorisťovania, napr. výrobu pornografie, obchod s nevestami, sexuálnu turistiku a pod. Obchodovanie s ľuďmi na účel sexuálneho vykorisťovania je jednou z „najznámejších“, najrozšírenejších a najľahšie viditeľných foriem vykorisťovania. Obchodníci s ľuďmi majú z tohto druhu zneužívania najväčší profit a obeť obchodovania sú v týchto prípadoch najviac poznačené ťažkými psychickými traumami v dôsledku každodenného fyzického, sexuálneho a psychického týrania.

Jedným z častých omylov je, že obchodovanie s ľuďmi sa považuje za prácu v sexbiznise. Aj keď vo všetkých oblastiach sveta je zdokumentované vysoké percento obetí obchodovania s ľuďmi s cieľom nútenej prostitúcie, je množstvo prípadov, ktorých účelom je napríklad nútená práca v továrňach a týkajú sa rovnako mužov aj žien. Takisto je mylné považovať všetky osoby

pracujúce v sexbiznise za obete obchodovania. Uvedené rozlišovanie medzi prácou v sexbiznise a obchodovaním s ľuďmi je dôležité najmä v záujme správnej identifikácie obetí obchodovania.

3.3.2| Obchodovanie s ľuďmi s cieľom ekonomického vykorisťovania

Ekonomické vykorisťovanie – zneužívanie ľudí na prácu – môže mať viacero foriem: otroctvo, nevoľníctvo, nútená práca. Tieto formy zahŕňajú rôzne druhy práce: od prác v domácnosti, práce v ilegálnych továrňach, žobranie alebo pokútny predaj. Podstatou ekonomického vykorisťovania je vytvorenie dlžníckeho vzťahu, pre ktorý sa obeti odopiera zárobok s odôvodnením, že musí splácať dlh. Pre takýto dlžnícky vzťah sú typické dve skutočnosti: hodnota poskytovaných služieb sa nepoužíva na znižovanie dlhu a obeť nevie, ako dlho potrvá, kým sa jej nakoniec podarí dlh splatiť.

Obete sú len oboznámené so skutočnosťou, že kým nevyplatia sumu, za ktorú ich zamestnávateľ kúpil, musia pracovať zadarmo. Údajný dlh pritom vysoko presahuje náklady na cestu a ďalej narastá „poplatkami“ a podvodníckym vedením účtov.

Otroctvo a praktiky podobné otroctvu

Otroctvo je definované v čl. 1 (1) Konvencie o otroctve z roku 1926 ako „stav alebo životné podmienky osoby, nad ktorou sú vykonávané niektoré alebo všetky právomoci spájajúce sa s právom na vlastníctvo“.

Uvedená definícia vyjadruje skutočnosť, že obeť otroctva sa berie ako „vlastníctvo“ a zaobchádza sa s ňou tak, ako sa vlastník obete rozhodne. V praxi to znamená, že osoba stráca všetky slobody a práva vlastné ľudskej bytosti: možnosť slobodne sa rozhodnúť, pracovať alebo nepracovať, slobodne sa pohybovať, mať svoju vlastnú identitu.

Nevoľníctvo

Nevoľníctvo je veľmi podobné otroctvu a mnohé prípady spĺňajú definíciu oboch: nevoľníctvo zvykne zahŕňať širšiu kategóriu podmienok, ktoré bránia obeti utiecť alebo zmeniť podmienky práce, ktorou je zneužívaná.

3.3.3| Obchodovanie s ľuďmi s cieľom nelegálnej adopcie

Nelegálne adopcie sú trestný čin najmä vo vzťahu ku krajine pôvodu, kde sa porušujú zákony upravujúce adopciu.

Vo vzťahu k obchodovaniu s ľuďmi však nejde o jednoznačné prepojenie. Zo skúseností vyplýva, že ide o sprostredkovanie nelegálnej adopcie pre neplodné páry v západných krajinách, ktoré si z rôznych dôvodov nemôžu legálne adoptovať dieťa vo svojej domovskej krajine. V takýchto prípadoch býva nemožné nájsť prepojenie na obchodovanie s ľuďmi, pretože zámerom nie je vykorisťovať nelegálne adoptované dieťa. Kriminálnici, ktorí „sprostredkujú“ nelegálnu adopciu, sa nezaujímajú o to, čo sa stane s dieťaťom, keď ho predajú novým rodičom. Ich ziskom a záujmom je predaj dieťaťa, nie jeho možný následok.

V súčasnosti existuje veľmi málo prípadov, ktoré by poukazovali na narastajúci počet tohto trestného činu v rámci Európskej únie alebo susediacich štátov.

3.3.4| Obchodovanie s ľuďmi s cieľom nelegálneho obchodovania s ľudskými orgánmi

Obchod s ľudskými orgánmi je ďalší z cieľov obchodovania s ľuďmi podľa Palermského protokolu. Žiaľ, tento cieľ obchodovania s ľuďmi a s ním spojená právna úprava často nie sú obsiahnuté v národných legislatívach, čo spôsobuje vážne problémy s postavením donora, ako aj príjemcu orgánu.

Obchodovanie s orgánmi sa vzťahuje iba na situácie, keď sa osoba premiestňuje z jedného miesta na druhé s cieľom odobrať jej orgány. (Odobratie orgánov z mŕtveho tela a ich predaj je odlišná situácia.)

Vyslobodenie, návrat a reintegrácia

Neexistuje typický scenár vyslobodenia. Niektorým obetiam sa podarí uniknúť v nestráženej chvíli, niektoré sa vyslobodia vďaka policajnej razii alebo s pomocou tretej osoby (napríklad klienta, MVO). Obete obchodovania sa zvyčajne vrátia do krajiny pôvodu (ak neexistuje legálna možnosť zostať v cieľovej krajine) samostatne, s pomocou občianskych združení či medzinárodných organizácií, prípadne ich deportujú ako nelegálnych migrantov.

Mnohé z obetí, ktorým sa podarilo vrátiť domov, sa so svojimi otrasnými skúsenosťami nechcú nikomu zdôveriť. Či už zo strachu o seba a svojich blízkych, alebo z pocitu hanby za to, čo sa im stalo. Zaradiť sa naspäť do normálneho života býva ťažké.

Vyrovnať sa s traumou je pre obeť komplikovaný proces na to, aby sa s týmto psychickým stavom vyrovnali samy. Preto by v každom prípade mali byť samy alebo ich blízki vyhľadať odbornú pomoc (napr. psychologickú, právnu a pod.). Niektoré obeť nájdu útočisko v chránenom ubytovaní, ktoré poskytujú rôzne mimovládne organizácie a zabezpečujú aj ďalšiu reintegračnú pomoc, ako napríklad zdravotnú, sociálnu a právnu.

3.4| Obeť obchodovania s ľuďmi

Profil obetí obchodovania s ľuďmi sa neustále mení. Podľa najnovších výskumov sú obeť čoraz mladšie a stále častejšie sa nimi stávajú deti. Chudoba a nestabilné sociálno-ekonomické podmienky sú hlavné faktory. Štatistiky moldavského IOM z rokov 2000 až 2004 ukazujú, že 57 % obetí obchodovania pochádzalo práve z rodín s nízkym sociálno-ekonomickým statusom. Medzi dôležité faktory zvyšujúce zraniteľnosť potenciálnych obetí patrí aj prežité násilie alebo zneužívanie. Výskum naznačuje, že náchylnosť stať sa obeťou obchodovania môže byť dôsledkom zníženej sebaúcty, pocitov hanby a zraniteľnosti, vyplývajúcich zo zneužívania v maloletom veku. Nízke alebo nijaké vzdelanie je tiež jedným zo spoločných znakov obetí obchodovania. Napriek tomu musíme brať do úvahy aj skutočnosť, že obeť obchodovania z niektorých krajín pôvodu sú pomerne vzdelané.

Štatistiky ukrajinského Programu asistovaných návratov IOM ukazujú, že viac ako polovica obetí obchodovania s ľuďmi mala dokončené stredoškolské alebo vysokoškolské štúdium. Rozdiel medzi obeťami so stabilným zázemím a tými, ktoré sú psychicky labilné, spočíva v schopnosti obete uniknúť vykorisťovaniu. Čím je obeť duchapritomnejšia, tým rýchlejšie dokáže uniknúť obchodníkom a spaťovať sa z takejto skúsenosti. Naopak, v prípade obetí

so slabým alebo nijakým zázemím, nízkym sebavedomím, vzdelaním a históriou predchádzajúceho zneužívania, nezáleží to od doby, akú boli zneužívané, sa takáto skúsenosť stáva dlhotrvajúcou a ťažko prekonateľnou traumou. Na základe uvedených skutočností možno zhrnúť, že väčšina obetí má podobný základný profil:

- zažili zneužívanie v rodine,
- majú nízku úroveň vzdelania,
- pochádzajú z vidieka.

Obetami obchodovania s ľuďmi sa stávajú rovnako ženy, deti i muži, obzvlášť zraniteľné sú však najmä ženy a deti.

3.5| Prevencia obchodovania s ľuďmi

V Slovenskej republike aktívne pôsobí v oblasti odhaľovania, objasňovania a trestného stíhania obchodovania s ľuďmi policajný zbor. Koordináciou prevencie sa zaoberá Rada vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality a niektoré mimovládne organizácie, ktoré tiež poskytujú pomoc obetiam tejto trestnej činnosti.

Na základe uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 668/2005 minister vnútra vymenoval národného koordinátora na boj proti obchodovaniu s ľuďmi.

Úlohou národného koordinátora je zabezpečovať plnenie úloh vyplývajúcich z Národného akčného plánu, koordinovať činnosti zainteresovaných subjektov. Minister vnútra a predseda Rady vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality zriadil expertnú skupinu pre prevenciu a pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi.

Expertná skupina bola zriadená, aby vypracovala Národný akčný plán boja proti obchodovaniu s ľuďmi.

Slovenská republika je zmluvnou stranou všetkých významných medzinárodných dokumentov v tejto oblasti a z hľadiska ich transpozície do vnútroštátneho právneho poriadku nezaostáva, ani jej nie sú v tejto otázke vyčítané žiadne nedostatky.

Preventívne aktivity

Nástrojom realizácie kriminality na Slovensku je *Stratégia prevencie kriminality v SR*. Buduje sa 3-stupňový systém prevencie kriminality, ktorý zahŕňa celoštátnu, regionálnu a miestnu úroveň. Na najvyššej úrovni prevažujú úlohy koncepčné, legislatívne a koordinačné, na miestnej a regionálnej úrovni úlohy výkonné. Uplatňovanie preventívnych opatrení rôznymi štátnymi inštitúciami, ministerstvami, mimovládnyimi organizáciami, zastupiteľskými úradmi v zahraničí prebieha často v rámci ich zamerania, možností a miesta pôsobenia. Pôsobnosť niektorých mimovládnych organizácií sa sústreďuje skôr na jednotlivé regióny ako celoštátne, prípadne na určité skupiny obetí.

Organizácia a koordinácia

V súčasnosti sa uplatňuje na základe rámcovej zmluvy koordinovaný postup orgánov činných v trestnom konaní, ministerstiev, orgánov štátnej správy a samosprávy a mimovládnych organizácií pri riešení problematiky obchodovania s ľuďmi. Prevencia obchodovania a pomoc obetiam je založená na rámcovej zmluve a je koordinovaná a vykonávaná systematicky.

Zbieranie údajov a výskum

Doteraz nebol vykonaný relevantný výskum, ktorý by analyzoval situáciu v oblasti obchodovania s ľuďmi na Slovensku. Výsledky menších prieskumov vykonaných mimovládnyimi organizáciami, štatistické údaje sústreďované policajným zborom o páchateľoch a obetiach či ministerstvom spravodlivosti o počte odsúdených neboli sústredené do komplexnej databázy, z ktorej by sa dalo vychádzať pri riešení problémov. Tieto čiastkové údaje neobsahujú potrebné informácie, nie je sledovaný presný počet obetí, ich štátna príslušnosť, vek ap. Všetky informácie vzhľadom na to, že ide o latentnú trestnú činnosť, sú nepresné a získané na základe oznámených trestných činov.

Informovanosť a vzdelávanie

Informovanosť verejnosti o možných rizikách a dôsledkoch, ako postupovať, ak sa niekto stane obeťou obchodovania s ľuďmi, je veľmi malá. Keďže sa obeťami stávajú v prevažnej miere ženy vo veku 18 – 25 rokov, je potrebné

zameriť preventívne opatrenia na mladšiu vekovú skupinu, vzdelávať stredoškolskú mládež o ľudských právach a informovať verejnosť o prípadoch obchodovania s ľuďmi a ako toto riziko minimalizovať. Taktiež v dostatočnej miere nie je uskutočňované ani systematické vzdelávanie pracovníkov samosprávy a štátnej správy v problematike obchodovania s ľuďmi, komunikácie s obeťami a k postupom a možnostiam poskytovania pomoci, ako napr. koordinátorov prevencie, výchovných poradcov, učiteľov, lekárov a zdravotnícky personál, sociálnych pracovníkov, pracovníkov detských domovov a reedukačných zariadení, pracovníkov azylových centier ap.

Legislatíva v oblasti obchodovania s ľuďmi

Slovenská republika podpísala 15. 11. 2001 *Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi*, osobitne so ženami a deťmi, dňa 21. 9. 2004 bol ratifikovaný a platnosť nadobudol 21. 10 2004. Do legislatívy SR sa implementovali ustanovenia dohovoru, ktoré definujú obchodovanie s ľuďmi, pokus, účastníctvo a organizovanie trestného činu obchodovania s ľuďmi. Na obchodovaní s ľuďmi sa často podieľajú rôzne agentúry sprostredkujúce prácu v zahraničí či domáce erotické podniky, ktoré podľa súčasnej legislatívy nie je možné postihnúť. Obchodovanie s ľuďmi sa deje najmä s cieľom sexuálneho vykorisťovania a prostitúcie, ktorá sa uskutočňuje najmä v erotických salónoch bez akejkolvek kontroly a povolenia.

Podľa trestného zákona č. 300/2005 Z. z. § 179 v znení neskorších predpisov je stanovený trest vo výške 4 – 10 rokov odňatia slobody pre toho, kto s použitím podvodného konania, lsti, obmedzovania osobnej slobody, násilia, hrozby násilia, hrozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného, hoci aj s jeho súhlasom, na účel jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania.

Ochrana obetí obchodovania s ľuďmi, pokiaľ vystupujú ako svedkovia v trestnom konaní, je riešená *zákonom č. 256/1998 Z. z. v znení neskorších predpisov o ochrane svedka a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Legislatívne nie sú upravené opatrenia, ktoré poskytnú obetiam obchodovania s ľuďmi možnosť fyzického, psychického a sociálneho zotavenia, umožnia dočasný alebo v opodstatnených prípadoch trvalý pobyt na našom území a podmienky návratu do vlasti.

Mimovládne organizácie zaoberajúce sa problematikou prevencie obchodovania s ľuďmi

IOM – Medzinárodná organizácia pre migráciu vznikla v roku 1951 ako medzivládna organizácia s cieľom pomáhať presídleným osobám, utečencom a migrantom v Európe. V súčasnosti má organizácia 109 členských a 24 pozorovateľských štátov a svojou činnosťou pokrýva širokú škálu migračných otázok vo všetkých oblastiach sveta. Na Slovensku má zastúpenie od roku 1995.

Aliancia žien – vznikla v januári roku 1994. Jej prvým projektom bol sociologický prieskum o situácii žien. Aliancia žien vstúpila na scénu 3. sektora ako ľudsko-právna organizácia zameraná najmä na práva žien. Zameranie pôsobnosti a práce určujú tri najmarkantnejšie porušovania ženských práv:

1. domáce, resp. rodovo podmienené násilie,
2. obchod so ženami a nútená prostitúcia,
3. reprodukčné práva, právo ženy rozhodovať o tom, koľko a kedy sa jej má narodiť detí.

SKC-DOTYK – občianske združenie zaregistrované na MV SR v roku 2000 pod č. VVS/1-900/90-17066-2 a na MPSVaR SR pod č. 29/2004-I/21.4. Predmetom činnosti združenia je poskytovanie pomoci obetiam domáceho násillia a obetiam obchodu s ľuďmi a vykonávanie sociálnej prevencie a poskytovanie sociálneho poradenstva. Doterajšie skúsenosti z činnosti a z hľadiska komplexnosti a efektívnosti poskytovanej pomoci ovplyvnili vyprofilovanie súčasnej podoby organizačnej štruktúry združenia, ktorá je tvorená hlavnou riadiacou centrálou a ôsmimi organizačnými jednotkami v jednotlivých krajocho SR.

Pro Familia – od r. 1994 sa zameriava najmä na násilie páchané na ženách, ktorým sa zaoberá tak na individuálnej úrovni (krízová pomoc pre obeť násilia), ako aj na celonárodnej úrovni (legislatívna, lektorská a publikačná činnosť). Významne prispela k otvoreniu verejnej diskusie o násilí na ženách a má vypracovaný systematický koncepčný rámec prístupu.

ZŽ Fenestra – vzniklo v roku 1996 ako neformálne združenie žien, materské centrum. Od roku 1999 je jeho hlavnou činnosťou prevádzkovanie Krízového centra Fenestra, v ktorom poskytuje ženám, ktoré zažívajú násilie, komplexné služby obsahujúce sociálno-právne poradenstvo, podporné a terapeutické skupiny, individuálnu terapiu detí klientok, bezplatné advokátske zastupovanie, sprostredkovanie dočasného zabezpečeného ubytovania. Okrem poskytovania priamej pomoci sa Fenestra venuje osvetovým, legislatívnym a medializačným aktivitám.

EsFem – od svojho vzniku v roku 1999 sa venuje problematike ľudských práv žien a detí a rovnosti príležitostí žien a mužov, ako aj pomoci ženám a obeť násilia. Uskutočňuje prednášky a workshopy v školách, zamerané na elimináciu rodových stereotypov, semináre pre učiteľov a učiteľky venované rodovo citlivej výchove, analyzuje učebnice z hľadiska výskytu rodových stereotypov.

Záver

Z posledných výskumov verejnej mienky vyplýva, že hneď po ekonomických a sociálnych problémoch našich občanov najviac trápi kriminalita, ktorá sa, žiaľ, stala prirodzenou súčasťou našej každodennej existencie. Jej dôsledky v podobe straty ľudských životov, ujmy na zdraví, materiálnych a morálnych škôd bezprostredne vnímame ako obmedzenú kvalitu nášho života.

Vo všeobecnosti by sa dalo predpokladať, že na naplnenie strategických cieľov prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti by malo postačovať správne stanovenie cieľov Stratégie prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti, stanovenie priorít, konkrétnych úloh v podobe harmonogramu ich plnenia, účinné a efektívne zapojenie všetkých troch typov moci v štáte – zákonodarnej, výkonnej a súdnej – do jednotného úsilia. Prax však ukazuje, že to tak v skutočnosti nie je, že toto zapojenie, žiaľ, nie je na boj s kriminalitou dostatočné.

Prevencia by sa mala stať prirodzenou a neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života, ktorá vychádza z vnútorného pocitového presvedčenia každého z nás – nemusí nás k tomu zaväzovať zákon alebo právny predpis. Prevencia kriminality by sa mala jednoducho stať prirodzenou a neformálnou súčasťou programov miest a obcí.

Prevenciou v školách rozumieme predovšetkým primárnu prevenciu, teda predchádzanie delikventnému správaniu v celej populácii detí a mládeže (v súlade s medzinárodnými dokumentmi mládežou rozumieme vekovú kategóriu do 18 rokov).

Súčasne máme na mysli sociálnu prevenciu, teda ovplyvňovanie a pôsobenie na uvedenú vekovú kategóriu s cieľom predchádzať delikventnému správaniu. Sociálna prevencia je súčasťou sociálnej politiky a jej podstatou je vytváranie priaznivých spoločenských podmienok v oblasti ekonomickej,

sociálnej, kultúrnej, výchovno-vzdelávacej, v oblasti zamestnanosti, podmienok na využívanie voľného času, rast životnej úrovne, duchovný rozvoj, humanizáciu a skvalitňovanie spôsobu života spoločnosti sociálnych skupín, ako i na socializáciu a sociálnu integráciu jednotlivca.

Cieľom prevencie nemôže byť len absencia sociálno-patologických javov, cieľom musí byť prítomnosť sociálne priaznivého správania, prijatie noriem a hodnôt spoločnosti jedincami, aby boli schopní čeliť a predchádzať pokušeniu asociálneho správania či priamo delikvencie.

U nás je stále zakorenené to, že sa treba venovať deťom a ohrozenej mládeži (z dysfunkčných a neúplných rodín, s poruchami správania, z rodín žijúcich na hranici životného minima, v rizikových lokalitách a pod.). Účelná prevencia musí byť plošná, podporujúca rozvoj sociálnych kompetencií a to už od predškolského veku, keď ide o ochranu zdravia ako významnej hodnoty a uvedomovanie si všetkých foriem nebezpečenstva, ktoré ich môžu ohroziť, a tiež o podporu vytvárania zdravých vzťahov mimo rodiny.

S pribúdajúcim vekom by potom malo dochádzať k rozvoju schopností čeliť sociálnym tlakom predovšetkým zo strany médií, ale aj vplyvom rôznych vrstovníckych partií, k rozvoju zručností rozhodovať sa, efektívne riešiť konflikty a hlavne ponúkať pozitívne alternatívy trávenia voľného času. To všetko musí byť spojené s posilňovaním zodpovednosti za vlastné správanie. Podstata prevencie vlastne spočíva v pomere protektívnych faktorov (prejavy dôvery, lásky, záujmu) a rizikových faktorov prejavujúcich sa vo výchovnom procese a v pôsobení prostredia.

Je potrebné všemožne hľadať a nachádzať životné situácie prinášajúce pocit radosti, uspokojenia, sebarealizácie napríklad v rámci rôznych záujmových činností. Málo si uvedomujeme, že deti, mládež majú vlastne všetky rozkoše oficiálne zakázané s odkazom „až budeš dospelý“ a práve alkohol, drogy, ale i krádeže im prinášajú „adrenalinové pocity“ okamžite a spravidla bez väčšej námahy. Efektívne postupy v prevencii nestavajú na didaktických poučkách ani strohých zákazoch a príkazoch. Musia vychádzať z harmonickosti osobnosti, a teda pôsobiť nielen na kognitívnu zložku (informovať, poučovať), ale

aj emotívnu (vytváranie presvedčenia o správnosti a potrebe správania, ktoré zodpovedá normám spoločnosti, a stotožnenie sa s nimi) a konatívnu (vedieť sa podľa toho správať a danými normami sa riadiť).

Východiskovým a významným faktorom je jasne demonštrovaný záujem o dieťa, o mladého človeka, o jeho potreby, problémy zo strany rodičov a takisto učiteľov, vychovávateľov. Keby toto fungovalo, nebolo by možno ani treba ďalších odborníkov. Pokusov (programov) týkajúcich sa primárnej prevencie delikventného správania existujú desiatky, ak nie stovky. Len málo z nich je však skutočne dlhodobejšie sledovaných a seriózne evalvovaných.

Zoznam bibliografických odkazov

BENDL, S. 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha : ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

BUBELÍNI, J. 1998. *Prevenca kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na regionálnej (krajskej a okresnej) úrovni*. Zborník zo seminára konaného 29. júna 1998 v Bratislave. Trnava : Policajný inštitút AFG, 1998. ISBN 080-968075-0-1.

BUBELÍNI, J. 2001. *Prevenca kriminality : (základy kriminálnej prevencie a preventológie s aplikáciami na činnosť verejnej správy a polície)*. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, sekretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality, 2001. ISBN 80-967 995-2-5.

Dafné – Únia centra prevencie a pomoci. Občianske združenie. Aktivita. [online]. [cit. 2013-12-08]. Dostupné na internete: <<http://www.dafne.sk/sk/aktivita/index.html>>.

GAŠPIERIK, L. 2005. *Prevenca kriminality. (Vybrané prednášky z prevencie kriminality pre študentov bezpečnostného manažmentu)*. Žilina : ŽU Žilina, 2005. ISBN 978-80-970410-0-X.

HALCIN, J. 2004. *Aktuálne informácie z prevencie kriminality. 5. ročník*. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR – sekretariát Rady vlády SR pre prevenciu kriminality, 2004. ISSN 1336-9679.

KOLÁŘ, M. 2001. *Bolest šikanování*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X. *Legislatívna príručka pre implementáciu Protokolu o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi, dopĺňujúci Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu*. Viedeň : Centrum OSN pre Medzinárodnú prevenciu kriminality, 2003.

NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. 2001. *Kriminologie*. Praha : Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 9788073574093.

Občianske združenie Náruč – Pomoc deťom v kríze. O združení. [online]. [cit. 2013-12-08]. Dostupné na internete: <<http://www.naruc.sk/index.htm>>. Občianske združenie Náruč – Pomoc deťom v kríze. Stanovy. [online]. [cit. 2013-12-14]. Dostupné na internete: <<http://www.naruc.sk/stanovy.htm#Ciel%20a%20činnosť>>.

Občianske združenie Náruč – Pomoc deťom v kríze. Programy. [online]. [cit. 2013-12-14]. Dostupné na internete: <<http://www.naruc.sk/programy.htm>>. Občianske združenie PON – Pomoc obetiam násilia. O združení. [online]. [cit. 2013-12-14]. Dostupné na internete: <<http://www.pomocobetiam.sk/html/zdruz.htm>>.

Občianske združenie PON – Pomoc obetiam násilia. Preventívne programy. [online]. [cit. 2013-12-14]. Dostupné na internete: <<http://www.pomocobetiam.sk/html/ponprog.htm>>.

Prevencia kriminality. Výber II. Bezpečnosť komunity. Komparatívna analýza efektívnych postupov. 2001. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR – sekretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality kancelárie ministra vnútra, 2001. ISSN 1336-9679.

Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne ženami a deťmi, dopĺňujúci Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu. New York, 2000.

PROTIVINSKÝ, M. 1999. *Prevenca kriminality.* Praha : Armex, 1999. ISBN 80-96244-03-02.

Rola polície v prevencii kriminality : príručka pre políciu. (Interný materiál). Bratislava : Ministerstvo vnútra SR – sekretariát Rady vlády pre prevenciu kriminality, 2004.

Stratégia prevencie kriminality (aktualizovaná na roky 2003 – 2006) [online]. [cit. 2013-12-14]. Dostupné na internete: <www.minv.sk>.

Trestný zákon v znení neskorších predpisov. In *Zbierka zákonov*, 2005, čiastka 129, č. 300.

WALKER. 1989. *Zastavme šikanovanie* [online]. [cit. 08-12-2013]. Dostupné na internete: <www.pppknm.sk/data/pdf/.../sikanovanie/zastavme_sikanovanie.pdf>.

Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov. In *Zbierka zákonov*, 2005, čiastka 20, č. 36.

SOS linky:

Aliancia žien Slovenska Bratislava: 0903 519 550

Áno pre život, Rajecké Teplice: 041/549 4950, 0903 534 894, apz@marta.sk

Fenestra Košice: 055/6256237, 0905 204 414

Pro Familia Humenné: 057/775 7773

Pro Familia, pobočka Martin: 043/422 0853

Občianske združenie Pomoc rodine, Michalovce: 056/688 44 73

Centrum Nádej Bratislava: 02/62 24 99 14, 0905 463 425

Detský fond SR: 02/43 42 26 34

Inforoma, Bajkalská ul. 25, Bratislava: 02/58 23 33 03, 58 23 34 78

Krízové centrum Brána do života, Bratislava: 02/62410468-9, 02/62001209,
fax: 02/62410468, branadozivota@post.sk

Krízové centrum Dúha, Čadca: 041/4335311

Krízové centrum občianskeho združenia Mymamy, Prešov, P. O. Box 152,
080 01 Prešov

Križovatky n. f., Skalica: 034/6683110, fax: 034/664718, krizovatky@ba.
telecom.sk

Ženy Kysúc, Čadca: 041/4334898, fax: 041/4334898, zeny_kysuc@nextra.sk

SKC Dotyk, Beckov 140, 91638 Beckov: 0904 172 389, 032/7777 216